

Anden som ger liv och förvandlar världen

Bortom skillnaden mellan »naturligt« och »övernaturligt«

Enligt vår rådande mentalitet, formad som den är av den västerländska civilisation vi alla tillhör i dag, är mängden av levnadsformer existentiella fenomen som är skilda från varandra. Ordet »liv« används på ett sätt som förutsätter att det är något som tillhör varat, inte varat självt. Vi gör en tydlig åtskillnad mellan »vara« och »liv«, mellan det som saknar liv och det som lever. Vi tar livet som en del av det som existerar, nämligen det som faller inom ramen för biologin, medan det som saknar liv tillhör fysiken.

Enligt samma mentalitet och i samma perspektiv gör vi också skillnad mellan vårt »naturliga« liv och den Helige Andes »övernaturliga« gåvor. Vi betraktar det andliga livet som någonting som läggs till vår naturliga existens. Vi talar alltså om den Helige Andes olika gåvor – befrielse från synd, rättfärdiggörelse, tro, hopp, kristen samhällsverksamhet – och betraktar dem alla som »tecken på den Helige Andes kraft«.

Ofta uppfattas tecknen på den Helige Andes kraft som om de bara har att göra med vårt psyke eller vårt samhällsliv och inte kan förändra vår individuella tillvaros dödliga karaktär. Den Helige Andes kraft rör då inte vid livets och dödens problem. Den blir enbart en förbättring av våra möjligheter till en biologisk överlevnad, av moralen eller av samhällsstrukturen. Den fastnar på så vis i de två dimensionerna – den horisontala och den vertikala – i det dödläge där vårt vittnesbörd i världen nu befinner sig: en polarisering mellan en individualistisk fromhet och en yttlig aktivism.

I den Heliga Skrift liksom i fädernas skrifter har denna uppdelning i naturligt och andligt liv blivit radikalt övertrumpfad av en annan och verklig skillnad, nämligen den som råder mellan liv och död. Bibeln och fäderna vet bara av två existentiella förhållanden som motsvarar två sätt att finnas till: att stå i gemenskap med Gud i en gemenskap som utgör livet, och att vara skild från Gud, vilket leder till förfall och död.

Att leva i gemenskap

Den helige Ignatios av Antiochia och den helige Irenaeus av Lyon öppnade redan på 100-talet den väg som med tiden skulle leda de kappadokiska fäderna till att teologiskt utveckla den bibliska visionen av varat och dess identifikation med Guds eviga liv. Bibelns Gud är »Han som är« (2 Mos 3:14). Guds personliga existens utgör varat. Varat sammanfaller med personen; hypostasen och personen innebär att vara annorlunda och fri i förhållande till alla naturens, tidens eller rummets villkor.

Detta att vara annorlunda eller fri är egenskaper som per definitionem är relationella. De är existentiella egenskaper som förutsätter att gemenskap är något som verkligen existerar. Den enda bibliska definition som vi har av Gud är den där han beskrivs som en existens i gemenskap. »Gud är kärleken« (1 Joh 4:16) innebär att det gudomliga varat är en gemenskap mellan personliga existenser. Kärleken är inte en moralisk egenskap hos Gud. Bibeln använder inte verbet »ha« angående Gud och kärleken, utan verbet »vara«. Kärleken är detsamma som Guds väsen och treeniga liv.

Kyrkan har alltid betraktat världens skapelse som ett tecken på Guds kärleks överflöd. Världsalltet tar emot varat som en gåva genom Faderns vilja, genom hans skapande Logos i Andens kraft (Athanasios).

Världsalltets skapade vara är en ontologisk realitet som har en klart annorlunda karaktär än gudomen – den har sitt ursprung i viljan eller energin och inte i det gudomliga väsendet. Detta innebär att världens vara inte utgör varat i dess fullhet. Snarare representerar det en energins dynamik som kan leda till liv eller till död. Den materiella verkligheten i världen är den gudomliga energins verk, ett verk som sker som ett uttryck för Guds skapande kärlek. Om svaret är positivt, om det som finns i världen kan uppnå gemenskap med Gud, då deltar världens vara i det eviga varat, i livets förverkligande som en kärlek efter Treenighetens livsmönster.

Allt hänger på människans frihet. Människan är den enda varelse i hela skapelsen som inom sig bär möjligheten att personalisera livet. Av den som är skapad av materia, som kan förfalla och dö, kan hon göra en som lever i gemenskap för evigt. Kyrkofäderna ansåg att människans materiella kropp sammanfattar den skapade materiens alla möjligheter att ta del i det eviga livet. Människokroppen är hela skapelsens sammanfattning, människan är

en mikrokosmos (Gregorios av Nazianzos, Gregorios av Nyssa, Maximos bekännaren, Johannes av Damaskus). I sin kropp kan hon ge hela skapelsens positiva eller negativa svar på den gudomliga kärlekens appell, en appell att delta i det eviga livet. Människokroppen är »den Helige Andes tempel«, som Paulus säger (1 Kor 6:19), ty det är inom gränserna för människans personliga och kroppsliga existens som den kosmiska liturgin firas och materiens energi förvandlas till ett förhärligande av Gud.

De uttryck vi använder för att beskriva frälsningens sanning (liv, nyfödelse i Anden, andlig förnyelse, gudsgemenskap, Guds inneboende i våra hjärtan och så vidare) är enligt fäderna inte allegoriska, mystiska eller figurativa; de hör till en existentiell verklighet. Vi tar emot den gudomliga kärlekens livgivande gåva av den Helige Ande. Vi finns till därför att Gud älskar oss, och vi kan finnas till för alltid och ta del i det eviga livet (bortom dödens och förgängelsens tid och rum) om vi tar emot den gudomliga kärleken i vår egen kärleks frihet, om vi verkligen lyckas leva enligt den gudomliga eros. Återigen är det den Helige Ande som gör det möjligt för oss att älska, att genom kärlek leva som Treenigheten och bli till personliga hypostaser bortom döden.

Det evangelium som fäderna förkunnar för oss och som vi i vår tur skall förkunna stannar alltså inte vid en förbättring av den dödliga individens moral eller av villkoren för vår gemensamma överlevnad. Det stannar inte vid livets sociala eller politiska yta. Glömsk av den Helige Andes livgivande verk har vi ofta gjort kristendomen till en ideologisk struktur, en överbyggnad över vår materialistiska civilisation. Eller också har den gjorts till en konventionell moral som är ovärdig dem som verkligen törstar efter liv, en moral som ger människan neurotiska komplex och plågar henne med juridiskt färgade skuldkänslor. Men kristendomen är varken en idealistisk religion eller en skuldalstrande morallära. Det evangelium som vi skall förkunna för världen är evangeliet om den fria och annorlunda personen och hennes hypostatiska förverkligande bortom död och förgängelse, vilket är den Helige Andes verk.

Eukaristi och askes

Enligt de apostoliska fädernas uppfattning är samlingen kring eukaristin inte bara ett av många det kyrkliga livets många uttrycksformer – inte bara en enkel gemensam bön, läsning ur Skriften eller en åminnelse av Kristi lidande. Nej, eukaristin är förverkligandet och uppenbarelsen av kyrkan, det som gör kyrkan till Kristi kropp, en gemenskapslivets kropp med Treenigheten som livsmönster. Eukaristin låter människans existensform förändras, och denna förändring innebär frälsning. Den förvandlar individerna till personer vars liv inte är begränsat till den enskildes överlevnad utan som förverkligar det i gemenskap med Gud, med sina bröder och med världen.

Det rör sig om livet och inte om någon sentimental illusion. Människans liv behöver näring. Människan kan inte leva utan att ta till sig världen i sin egen kropp, utan att stå i organisk relation till världens materia. Men i eukaristin förvandlas denna näring till gemenskapsliv, till gemenskap med den gudomliga kroppen, och detta har Kristus gjort möjligt i sin kropp.

Askesen har i den patristiska traditionen alltid varit förknippad med gemenskap och med kyrkan. I västerlandet efter 800-talet kom askesen däremot att betraktas som en individuell ansträngning och en andens betvingande av kroppen. Askesen är den dynamiska förlängningen av eukaristin i människolivets alla faser. Liksom ätandet i eukaristin blir till en akt av gemenskap låter den kyrkoorienterade askesen våra dagliga måltider – allt arbete för att förtjäna vårt bröd och alla relationer i yrkeslivet, ekonomin och det sociala eller politiska livet – långsamt förvandlas till en eukaristisk gemenskap. Om askesen sker utanför det eukaristiska livets ram blir den bara en gymnastik för egenviljan eller ett hunsande av kroppen – men varken gymnastik eller disciplin kan förvandla den dödliga tillvaron till evigt liv. På samma sätt förlorar eukaristin hela sin sociala realism om den ligger utanför ramen för en asketisk dynamik. Om det är den Helige Ande som gör livet till gemenskapsliv, till kyrkoliv, och om den enda vägen till livet är att förverkliga det treeniga livsmönstret, då räcker det inte med individuell askes och inte heller med individuell religiositet för att undkomma döden. För att vinna livet måste vår tillvaro bli kyrklig, vi måste återfödats till gemenskapens personliga liv genom den Helige Andes livgivande energi.

Eros och agape

Enligt Johannes Klimakos och Isak syriern kan man uppnå teologisk insikt och kunskap genom fysisk askes. Vägen till kännedom går inte genom intellektuell undervisning utan genom kroppslig askes. Kunskapen om sanningen är en sinnesupplevelse där både anden och kroppen tar del, liksom varje autentisk form av eros är en erfarenhet som delas av kroppen och anden. Efter att ha tagit emot den heliga eukaristin, efter denna erfarenhet till sinne, kropp och ande av att ha fått en föda som förvandlas till gemenskap, sjunger vi i den bysantinska liturgin:

Vi har sett det sanna ljuset, vi har tagit emot den himmelska Anden, vi har funnit den sanna tron i tillbedjan av den odelade Treenigheten, ty det är den som har frälst oss.

Detta är skälet till att ordet »känna« i det bibliska språket sammanfaller med betydelsen av eros och den äktenskapliga föreningen. Den enda äkta kännedomen är kännedom av den personliga särarten sådan den visar sig i eros ek-statiska rörelse. I den nu rådande västerländska mentaliteten särskiljs eros från agape, liksom det naturliga livet särskiljs från det andliga. Eros är detsamma som det naturliga behovet, sexualiteten, och agape motsvarar en mer eller mindre sentimental och idealistisk spiritualitet. Denna polarisering gör det omöjligt för den moderna människan att förstå hur Bibeln kan identifiera kännedom med eros eller hur den Helige Andes verk kan framställas som en kärlekens rörelse tillbaka till Gud. Detta återvändande sammanfattas i människans älskande kraft, i hennes möjlighet att förvandla naturens opersonliga erotiska kraft till ett personligt eros som utgör en livsgemenskap.

Åkallandet av Anden och det eukaristiska livet

I en värld där den objektiverade vetenskapliga kunskapen leder till en teknologisk våldtäkt på naturens levande kropp måste vi förkunna att kunskap och kännedom är något som tillhör den personliga gemenskapen, att den erkänner den Helige Andes verk och på en gång aktualiserar kosmos personliga dimension och personens kosmiska dimension. I en värld där konsumismen ersätter den verkliga livstörsten, där prestationsanda och

programmering tränger ut spontanitet och personlig särart, där måste vi förkunna det eukaristiska delandet av bröd och vin, som gör konsumtionen till en akt av gemenskap och gör personen odödlig genom att Guds livsform förverkligas.

Återupptäckten av den Helige Andes verklighet så som fäderna upplevde den är för dagens kyrkor inte bara ett andligt »extra« utöver den offentliga läran. Det är att återgå till källorna för den evangeliska realismen, att återupptäcka frälsningens verklighet och ge ett konkret svar på människans existentiella törst. Den teologi om Anden som fäderna lär ut kallar oss till radikal omvändelse, till att övergå från en ideologisk religiositet och en utilitaristisk moral till det plan där dödligt liv förvandlas till evigt liv och individuellt liv till personligt. Övergången till en personlig frihet och särart låter oss redan nu erfara evigheten. Vår tro på den Helige Ande är en bekännelse av livets enhet, av frälsningens universalitet. Den omfattar människans och världens liv, den omfattar materiens förhärligande och en genomlysning av historien – en eukaristisk förvandling av ekonomi, politik, konst, eros, vetenskap och teknik.

Vårt släkte har privilegiet att för första gången i världshistorien få uppleva hur organiskt förbunden med jordens levande varelser den kosmologiska sanningen är, på liv och död. Liv och död på jorden beror av människans förhållande till världens materiella realitet – det är första gången som detta är ett medvetet faktum.

Den skämda luften, det förorenade vattnet och den utmattade jorden visar helt klart att något är fel i människans förhållande till världens materia, och detta fel antar i dag dimensionerna av ett dödshot. Människan förmår inte se den Helige Andes livgivande verk i naturen, hon utvecklar inte en personlig relation av respekt och kärlek till materians logos. Materian är för henne ett neutralt konsumtionsobjekt, ett objekt som tjänar till att tillfredsställa hennes begär.

Den historiska era som kännetecknats av individens »frigörelse« och »den enskildes rättigheter« har också bidragit till att den mänskliga värdighetens allra mest elementära förutsättningar har utplånats och förstörts. Den har präglats av totalitarismens mardröm, som alltid har framställts som ett löfte om en »lycka« eller ett »paradis«, och auktoritära ideologier har förberett

den i detalj. I lyckologikens namn offerar man livet och i effektivitetens namn gör man slut på friheten. Man gör livet till en konsumtionsmekanism och hypnotiserar massorna med politiseringens opium som förevigar de förtryckande systemen. Jag talar nu inte om ytterligheterna, om Gulagarkipelagen eller om »den kristna kulturens« ideal. Jag talar om våra europeiska samhällen som alltmer manipuleras av byråkratiserade och politiserade myndigheter och av den fria ekonomins monstruösa mekanismer.

I denna situation, vad representerar egentligen vi kristna i dag? Hur uppfattar vi meningen med det liv som evangeliet förkunnar för oss? Vad är materien för oss, den materiella verklighet i och genom vilken vi existerar? Vad betyder eukaristins bröd och vin för oss?

Frälsningen vi förkunnar är åkallan av Anden som förverkligas i eukaristin och genom den kyrkliga askesen. Denna åkallan är en följd av mötet mellan vår frihet och den Helige Andes kraft. Den förvandlar världen på ett underjordiskt och osynligt sätt, liksom den ringa jästen förvandlar hela degen och senapskornet blir till ett träd. Vår eukaristiska epikles sammanfattar friheten i vår kyrkliga askes, och den kyrkliga askesen sammanfattar ett levnadssätt som står i radikal motsats till konsumtionssamhället och dess våldförande av världens materia. Vår samling kring eukaristin, denna mittpunkt för vår askes, är den mest radikala motståndsrörelsen gentemot all alienation från livet – det är vår revolution mot tillvarons avpersonalisering.

Christos Yannaras